

Gdańsk, 11 luty 2024 r.

Dr hab. Henryk Olszewski prof. UG

OPINIA

**o rozprawie doktorskiej mgra Jarosława Grzebyka nt. *Człowiek stary w domu pomocy społecznej. Studium etnopedagogiczne*. Promotor: Prof. Adam Zych,
wydruk z komputera ss. 359.**

Starość pisze różne scenariusze schyłku życia. Część seniorów, z różnych powodów, spędza swe ostatnie lata życia w instytucjach opieki i pomocy społecznej. W Polsce decyzja przeniesienia się do takiej instytucji obyczajowo nacechowana była zdecydowanie negatywnie, a domy świadczące usługi opiekuńcze określane były mianem przytułków. Na szczęście w ostatnich latach, w wyniku procesów demograficznych oraz zmian świadomościowych społeczeństwa, i towarzyszącego tym procesom zjawisk powstawania prywatnych domów opieki o wysokim standardzie (ale i kosztach) odium przytułka traci swoją jednoznacznie pejoratywną siłę. Towarzyszy temu powolna zmiana mentalności dorosłych obywateli w kierunku uruchamiania myślenia o odpowiedzialności za własną starość i racjonalnego myślenia o zabezpieczeniu w wariantcie przeniesienia się na stare lata do pensjonatu zapewniającego oczekiwaną opiekę i w miarę możliwości komfort życia. Wiąże się to oczywiście z wcześniejszym zabezpieczaniem finansowym takich planów, które są jednocześnie drogą uniezależnienia się od rodziny, dla której osoby stare mogą stać się ciężarem.

Jest to perspektywa, która nie straszy obrazem porzucenia i bolącego osamotnienia, a staje się racjonalną drogą świadomego zarządzania swoim życiem, jest jednak ciągle perspektywą życzeniową, w której ugruntowywaniu się aktywnie pomóc winny **działania edukacyjne** i rozważna polityka informacyjna. Oceniana rozprawa jest głosem gerontopedagoga, głosem krytycznego ogląda zastanej rzeczywistości ale też głosem wskazującym możliwości koniecznych zmian na drodze zachowania ludzkiego wymiaru organizacji wybranego losu na starość.

Tytuł rozprawy w pełni odpowiada jej zawartości treściowej. Praca jest obszernym studium analitycznym, gdzie Autor formułuje liczne pytania dotyczące różnych sfer życia seniora w domu opieki społecznej. Żeby odpowiedzieć na postawione pytania podejmuje się zadania uczestniczenia czynnego w codziennym życiu wybranych placówek jako pensjonariusz. Umożliwia Mu to skorzystanie z metody czynnej obserwacji uczestniczącej, nie tylko w ograniczonym czasie dokonywania obserwacji, ale doświadczać szerokiego obrazu spraw i nastroju, gdy ograniczenia czasowe zwykle ograniczają pełnię doświadczeń. Przyjęta droga prowadzenia badań zasługuje na szczególne wyróżnienie, nie każdy badacz zdecydowałby się na takie warunki prowadzenia obserwacji, sporo wyrzeczeń i dyskomfortu.

Nieograniczone możliwości wynikające z przyjętej metody badań pozwoliły Autorowi zgromadzić unikalny materiał empiryczny, który poddany został naukowemu opracowaniu ze stanowiska pedagoga. Przy tej okazji chciałbym zwrócić uwagę na jeszcze jedną uciążliwość poznawczą: doświadczany i zbierany materiał jest z natury interdyscyplinarny, zawiera bowiem faktografię zarówno pedagogiczna jak i psychologiczną, ekonomiczną, socjologiczną, prawną, medyczną, itp. Umiejętność trzymania się w konsekwentny sposób wymagań poznawczych dyscypliny pedagogika wymagał od Autora stałej roztropnej selekcji i utrzymywania zasad hierarchii poznawczej, na co przez cały czas nakładała się hierarchia aksjologiczna, nie zawsze spójna z wymogami obranej dyscypliny. Kandydat, w mojej ocenie, poradził sobie z tą trudnością, wykazując się dużą dojrzałością obserwacyjno-interpretacyjną doświadczanych faktów.

Praca składa się z: Wstępu, ośmiu Rozdziałów oraz Zakończenia- wniosków i wskazań pedagogicznych. Treść poprzedzona jest Streszczeniem (Summary), Wykazem akronimów i skrótów. Pracę zamyka Bibliografia, Spis rysunków, tabel i fotografii oraz Aneks.

Rozdział 1. **Starzenie się i starość człowieka** (s. 13-42). Zawartość tego rozdziału przybliży czytelnikowi demograficzne i rozwojowe charakterystyki procesu starzenia się człowieka. Szczególną uwagę poświęca Autor jakości życia seniorów, w tym wybranym problemom związanym z tą fazą życia. Treści przedstawione w tym rozdziale znajdują odzwierciedlenie a części badawczej pracy, gdyż główna troska Autora skupia się właśnie na kwestiach poprawy jakości życia seniorów.

Rozdział 2. **Człowiek stary w instytucji pomocowej** (s.43-91). Kandydat, z perspektywy polityki społecznej, charakteryzuje takie rozwiązania pomocowe jak opieka instytucjonalna, by skupić się na domu pomocy społecznej (DPS), w kształcie współczesnym i wizji przyszłościowej. Te dwa obrazy DPS rozwinięte zostaną w części badawczej, gdzie uwagi życzeniowe pomieszczone zostaną w Zakończeniu pracy w formie wskazań pedagogicznych.

Rozdział 3. **Instytucja totalna** (s.92-127). Podstawę teoretyczną rozwijanego pojęciowo terminu „instytucja totalna” stała się koncepcja Ervinga Goffmana. Kandydat korzysta z tej koncepcji

w oglądzie instytucji domu pomocy społecznej. Dodatkowo przedstawia wizję instytucji totalnej w perspektywie tekstów sztuk teatralnych, pracowników DPS i własnej. Samo pojęcie instytucji totalnej stanie się ramą pojęciową badań własnych Kandydata, pozwalając lepiej zrozumieć specyfikę pomocy w warunkach globalnych ograniczeń, jaką tego typu instytucja kreuje.

Rozdział 4. **Metodologiczne podstawy badań własnych** (s.128-159). Autor w rozdziale tym formułuje przedmiot, cele i problemy badawcze, strategię, metody, narzędzia i teren badań. Za przedmiot badań uznał sytuację człowieka starego zamieszkującego w domu pomocy społecznej. Jeśli chodzi o cele badań, to wskazuje cel teoretyczny, cele poznawcze, praktyczne i metodologiczne. I choć na końcu pracy znajdują się odniesienia do dyscypliny pedagogicznej, to we wskazanych celach odczuwa się wyraźnie interdyscyplinarny charakter badań. W analizach pozyskanego z obserwacji materiału pojawiają się wprawdzie wątki pedagogiczne, to jednak w tej części pracy winny być one wyraźnie sformułowane, głównie w celach teoretycznym i poznawczym, jeśli Kandydat ubiega się o stopień doktora w dyscyplinie pedagogika. W redakcji tej interesującej rozprawy, jako pedagogicznej, do druku należy tę wadę usunąć. Pozostałe części tego rozdziału są zredagowane poprawnie, zgodnie ze standardami rozprawy naukowej.

Rozdział 5 i 6. **Człowiek stary w Domu Pomocy Społecznej L1 – badania terenowe** (s.160-201); **Człowiek stary w Domu Pomocy Społecznej CH2 – badania terenowe** (s.202-253). W obu rozdziałach zaprezentowane są dwie placówki opiekuńcze oraz ich mieszkańcy. Dzięki przyjętej metodzie pozyskiwania informacji Autor był w stanie dokonać bardzo realistycznego i niezakłamanego opisu codziennego życia pensjonariuszy, poczynając od pokazania różnych dróg adaptacji do nowego miejsca zamieszkania, sposobu traktowania codziennych obowiązków, w tym porządkowych, radzenia sobie z izolacją a zarazem losowo dobranym towarzystwem. niezwykle ciekawie przedstawione są portrety mieszkańców, ich przeżycia, oczekiwania, frustracje. Na tym tle szczególnego znaczenia nabierają opisy rodzajów interakcji komunikacyjnych, a szerzej – rola komunikacji jako sposobu społecznej egzystencji.

Rozdział 7. **Typologia osób starszych mieszkających w domu pomocy społecznej** (s.254-297). Autor dokonuje przeglądu literaturowego w zakresie wyłonionych przez badaczy typów osób starszych, dołączając na podobnej zasadzie opisane różnice klasyfikacyjne wynikające z realizowanych przez osoby starsze stylów życia. Na tym tle Autor przedstawia ogólną typologię człowieka starego w DPS, jako miejscu szczególnej przestrzeni życiowej. Zdaniem Autora, uwzględnienie wpływu tej przestrzeni pozwala Mu wskazać własne, autorskie podejście do wydzielenia typów mieszkańców, gdzie połączone zostają ułożone w mozaikę aspekty psychologiczne (osobowościowe), charakterystyki socjologiczne, aspekty biograficzne i rodzaje aktywności. W odróżnieniu od tradycyjnie określanych językowo typów osób starszych, Autor

kreatywnie stylizuje nazwy grup, przypisując do nich określone typy pensjonariuszy, jak np. *samotnicy z akceptacją, poszukiwacze bliskości, niechętni nowości, osoby znudzone, indywidualiści, wspominający*, itp. Na zakończenie tego rozdziału Autor uczciwie konkluduje, że „każda osoba starsza jest unikalna, a ich typologie mogą nakładać się i zmieniać w zależności od różnych czynników, takich jak zdrowie, osobowość czy historia życiowa” (s.297).

Rozdział 8. **Pandemia COVID-19 w domu pomocy społecznej – badania własne** (s.298-321). Autor w rozdziale tym połączył kwestie funkcjonowania pensjonariuszy w DPS-ach z kataklizmem pandemicznym, by zwrócić uwagę na sytuacje życiowo-organizacyjne w DPS poddane presjom rygorów pandemicznych. Dla mieszkańców DPS-ów jak i personelu była to sytuacja zdecydowanie nowa. Pamiętamy, że rok 2020 rozpętał światową burzę pandemicznego kryzysu zdrowotnego ludności na całym świecie. Ukazał jednocześnie dramatyczną bezradność służb odpowiedzialnych za zdrowie obywateli państw o zróżnicowanym statusie ekonomicznym i politycznym.

Wśród grup szczególnie zagrożonych skutkami kryzysu zdrowotnego związanego z pandemią znalazły się osoby starsze - samotne, wymagające wsparcia w codziennym funkcjonowaniu z powodu stanu zdrowia lub niepełnosprawności. Zarówno istniejące dane kliniczne jak i epidemiczne wpisują do grupy narażonej na ciężki przebieg COVID-19 osoby w zaawansowanym wieku oraz bez względu na wiek, za to z określonymi dolegliwościami chorobowymi, tworząc tzw. grupę wysokiego ryzyka. Gorzej, gdy osoby z grupy seniorów obarczone były dodatkowo jedną lub kilkoma jednocześnie dolegliwościami chorobowymi. W grupie wysokiego ryzyka znalazły się osoby w wieku 65 lat i starsze, pensjonariusze domów opieki społecznej i zakładów medycznej opieki długoterminowej oraz osoby z chorobami podstawowymi, bez względu na wiek.

Autor w rozdziale tym przybliżył kwestie związane z aktualną polityką zdrowotną wobec seniorów w sytuacji kryzysu pandemicznego. Przedstawił regulacje prawne dotyczące COVID-19 wprowadzone w DPS-ach. Szczegółowo opisał środowisko DPS w czasie trwania pandemii, zarówno w kwestiach organizacyjnych jak i psychologicznych, w odniesieniu do zindywidualizowania reakcji na reżim sanitarny ale również przypadków zgonów. Kandydat przedstawił również działania kryzysowe personelu DPS w sytuacjach pojawienia się przypadków zachorowań wśród mieszkańców, np. strefa czerwona, żółta i zielona wraz z warunkami odmiennych rygorów w zakresie komunikacji, przebywania, żywienia, usuwania odpadów medycznych. Do innych form reżimu sanitarnego zaliczyć można wymienione i opisane przez Autora specjalne zestawy zabezpieczenia indywidualnego (np. woda, sprzęt do kwaterunku w wypadku ewakuacji). Opisane działania wymagały, zdaniem Autora, wyjątkowego zaangażowania. Elastyczności i solidarności ze strony personelu oraz mieszkańców.

Zakończenie – wnioski i wskazania pedagogiczne (s.322-336). Ta część rozprawy zawiera istotne novum poznawcze, które Autor w oparciu o swoje interesujące badania mógł zwerbalizować i ująć je w ośmiu punktach: 1. Opracowanie indywidualnych planów działań edukacyjnych dla mieszkańców; 2. Planowanie i organizacja grupowych zajęć społeczno-kulturalnych w celu wspierania pomocnych relacji społecznych; 3. Edukacja na temat bezpieczeństwa i zdrowego stylu życia; 4. Integracja religijna i duszpasterska; 5. Adaptacja programów aktywności do stanu zdrowia; 6. Kreatywne wykorzystanie technologii cyfrowej; 7. Wspieranie rodzin i komunikacji dwukierunkowej; 8. Przygotowanie na sytuacje kryzysowe. Wymienione powyżej punkty posiadają charakter hasłowy, w pracy czytelnik znajduje pełne rozwinięcie wraz z uzasadnieniem

Część zasadniczą rozprawy zamyka Bibliografia prac cytowanych, na którą składają się prace zwarte i ciągłe polskie jak i obcojęzyczne. Ilość cytowanych prac (318) i ich reprezentatywny wybór poświadcza dojrzałość warsztatu badacza. W uzupełnieniu podana jest netografia.

Z uwag drobnych, redakcyjnych – proponuję wskazane uwagi wprowadzić do tekstu, który po skróceniu, w pełni nadawałby się do druku, gdyż czyta się go z zainteresowaniem, może też dzięki estetyce języka, którym Autor się posługuje.

1. Przy dłuższych cytowaniach któregoś z autorów prac proszę zaznaczyć rok wydania już na początku cytatu (niektóre są zamieszczone na kilku stronach bieżącego tekstu).
2. W tekście niektóre nazwiska przywoływanych autorów Kandydat opatruje skrótem imienia lub nawet całym imieniem, a po macoszemu potraktował swego Promotora, pisząc „Zych” w tekście.
3. W wyliczaniu różnego rodzaju kryteriów różniących bądź to osoby pensjonariuszy, bądź przy podawaniu różnic kryterialnych często zapomina się o płci mieszkańców, co może dziwić, bo pewnie te dwie grupy posiadają jakieś swoje własne charakterystyki.

W podsumowaniu recenzenckim należy podkreślić odważny trud Kandydata w formie wcielenia się w rolę jednego z pensjonariuszy. Wprawdzie idealnie byłoby w roli tej wystąpić bez wiedzy personelu. Wówczas obserwacja byłaby bardziej pełna i wyrazista, bo zawierałaby obserwację zachowań personelu, który nie wiedziałby o roli nowego pensjonariusza. Również wczuwanie się w sferę przeżyć pensjonariuszy, choćby nawet z największą empatią, będzie zawsze projekcją odczuć samego obserwatora (zgodnie z mądrością, że syty głodnego nie zrozumie). Co by jeszcze nie wymyśleć w oczekiwaniach w stosunku do przeprowadzonych badań, trzeba podkreślić oryginalność ich przeprowadzenia, prawdziwy wysiłek i pomysłowość w ich realizacji, gruntowne przygotowanie warsztatowe i umiejętność badawczą. Praca napisana jest językiem poprawnym, jasnym i precyzyjnym, świadczącym o znawstwie przedstawionej materii. Cytowane prace, literatury

polskiej i zagranicznej, często opatrzone są krytycznym komentarzem, autorską refleksją, i co ważne - uzasadnieniem danego przywołania. Również należy dodać, że literatura przedmiotu, jak już było powiedziane, jest wyjątkowo obszerna, wyczerpująco uzasadniająca określenie problemu badań, pytań badawczych jak również przeprowadzenie dyskusji.

W podsumowaniu swej opinii, na podstawie oceny dokonań Kandydata stwierdzam, że przedstawiona mi do recenzji rozprawa doktorska p. **mgr Jarosława Grzebyka** nt. *Człowiek stary w domu pomocy społecznej. Studium etnopedagogiczne* **odpowiada wymaganiom ustawowym**, tj. prezentuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, jej przedmiotem jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wskazanie jego zastosowania w praktyce pedagogicznej. Z uwagi na powyższe wnoszę do Wysokiej Rady Dziedziny Nauk Społecznych Federacji Naukowej WSB-DSW Merito Gdańsk-Wrocław o przyjęcie niniejszej recenzji i **dopuszczenie Kandydata do dalszych etapów procedury doktorskiej**.

Jednocześnie z uwagi na podniesione walory rozprawy zarówno poznawcze, metodologiczne jak i aplikacyjne **wnoszę o wyróżnienie rozprawy**.

Dr hab. Henryk Olszewski, prof. UG